

Crexells, d'Ors i el pragmatisme

Jaume Nubiola
[jnubiola@unav.es]

[text oral]

«Crexells, sense exageració, va resultar brillant en totes les seves competències. Aquesta va ser la seva genialitat.»

N. Bilbeny. *Filosofia Contemporània a Catalunya*, 318

0. Introducció

En primer lloc vull agrair molt vivament l'afectuosa invitació de Josep Maria Terricabras per participar en aquest simposi juntament amb il·lustres experts en el pensament i la vida de Joan Crexells.¹ El meu interès per Crexells es remunta al 1993, fa ja vint anys, quan vaig estudiar amb detall les circumstàncies del curs que Bertrand Russell va impartir a Barcelona el 1920. La meua dedicació professional a la filosofia angloamericana del segle XX, unida a la meua condició barcelonina i a una permanent aspiració de trobar l'articulació entre el pensament i la vida, em van moure a investigar aquella visita de Bertrand Russell a la nostra ciutat. En el meu estudi vaig arribar a la conclusió que el curs impartit aleshores per Russell tingué poca ressonància a Catalunya. En canvi, el meu descobriment, arran d'aquelles investigacions, fou la gran personalitat de Joan Crexells, el qual, juntament amb Eugeni d'Ors, fou el principal responsable d'aquell esdeveniment.²

Vaig quedar veritablement enlluernat pels textos de Crexells: de la seva excel·lent formació filosòfica, del seu rigorós tarannà científic, del seu enginy lluminós i espurnejant, i també de la seva rica i, alhora, breu biografia. En començar a llegir els seus escrits em vaig adonar que amb ell –com es diu popularment– «hi havia química», que ell i jo parlàvem el mateix llenguatge, que teníem una formació força semblant i que opinàvem el mateix de gairebé totes les coses.

Pocs mesos després del meu descobriment, rastrejant els papers que testimonien les relacions entre Crexells i Russell, vaig anar a visitar la seva filla Eugènia i també en vaig quedar encisat, de la rica personalitat seva. Ella em va permetre revisar –i ho vaig fer amb forta emoció– els llibres de la biblioteca del seu pare, que es salvaren del bombardeig del 1938 de la seva casa a la rambla de les Flors, i que ara es conserven a l'Ateneu.³ Per tot això, va ser una gran satisfacció poder intervenir en la presentació en aquest mateix espai, al novembre del 1996, del primer volum de l'*Obra Completa* de Joan Crexells, publicada per

1. Agraeixo a la prof. Teresa Vallès l'acurada revisió del text, i a Jacin Luna i al Servei de Préstec Interbibliotecari de la Universitat de Navarra l'ajuda amb la documentació.

2. Els resultats d'aquella investigació es publicaran a l'article «Russell, Crexells and d'Ors: Barcelona, 1920», dins: *Russell: The Journal of the Bertrand Russell Archives*, 14, 1995, p. 155-161, i en català a la *Revista de Catalunya*, 106, 1996, p. 50-56.

3. N. Bilbeny. *Joan Crexells en la filosofia del Noucents*. Barcelona: Dopesa, 1979, p. 163. L'autor inclou una llista de la biblioteca. Vegeu, també, N. Bilbeny. «Las gafas del filósofo Crexells». *La Vanguardia*, 29 de març de 2005.

Edicions de la Magrana. Conservo en el record d'aquella memorable nit la cordialitat d'Heribert Barrera i la brillant erudició de Norbert Bilbeny.⁴

En aquests anys he dirigit la meva recerca acadèmica en el pragmatisme nord-americà de Charles S. Peirce, William James i John Dewey i, de manera particular, en la seva recepció a Europa durant les primeres dècades del segle XX. Un assumpte que em va interessar especialment va ser la connexió d'Eugeni d'Ors amb el pragmatisme, que es va revelar molt productiva per interpretar l'evolució del seu pensament al llarg de la seva vida i que ha donat lloc a un conjunt de publicacions –moltes de les quals en col·laboració amb Marta Torregrosa– al llarg d'aquests anys.⁵

En la meva ponència d'aquesta tarda –que té un caràcter temptatiu– vull fer una avaluació sumària de la connexió entre Crexells i Eugeni d'Ors i de la de tots dos amb el pragmatisme. L'organitzaré en tres parts, després d'aquesta àmplia introducció: 1. En primer lloc, la formació filosòfica de Crexells i la seva relació amb d'Ors; 2. Eugeni d'Ors i el pragmatisme, i 3. Joan Crexells i el pragmatisme.

1. La formació filosòfica de Crexells i la seva relació amb d'Ors

«La seva vocació era la filosofia. El cridava irresistiblement. Ell havia d'ésser estudiant tota la vida», escriu Melcior Font.⁶ Em sembla que un testimoni formidable per introduir-nos en la formació filosòfica de Crexells es troba en l'obituari de Crexells que amb el títol «La vocació filosòfica d'en Crexells» va publicar el seu professor d'Història de la Filosofia, Jaume Serra i Hünter, a *La Nova Revista*:

En Crexells començà els estudis de Filosofia i Lletres l'any 1913 quan tenia disset anys. El seu expedient acadèmic no pot ésser més brillant i la seva conducta escolar fou sempre discreta i respectuosa. Ell no es trobava malament amb la disciplina universitària, perquè sabia prendre'n o deixar-ne allò que li convenia. L'any que va cursar la meva assignatura va ésser un any de greus conflictes escolars; les classes, durant l'època habitualment crítica de les vacances de Nadal, varen ésser suspeses per ordre de les autoritats universitàries. Molts companys continuàvem en altres llocs les nostres reunions i converses amb els alumnes. En Crexells concorria amb diligència expressant la seva voluntat de no perdre res que pogués ésser útil per a la seva formació espiritual. No era la seva actitud la de l'estudiant diletant que cerca un títol més per a sumar-lo al d'altres facultats.⁷

I una pàgina abans recorda amb emoció:

En Crexells era el deixeble que mai no us deixa tranquil, que us interroga constantment, que us exposa els seus dubtes, que us demana indicacions i normes, que us compareix sempre amb nous llibres i sol·licita sempre el vostre parer. Ah! com escassegen els que senten aquesta

4. J. Nubiola. «En el centenari de Joan Crexells». *Ateneu. Revista de Cultura*, 24, març 1997, p. 10-11.

5. J. Nubiola. «Eugenio d'Ors: Una concepció pragmatista del llenguatge». *Revista de Filosofia*, VIII, 13, 1995, p. 49-56; «George Santayana y Eugenio d'Ors: Roma, 1946». *Nueva Revista de Política, Cultura y Arte*, 45, junio-julio 1996, p. 111-119; en col·laboració amb M. Torregrosa: «Eugenio d'Ors», dins: F. Volpi i A. Martínez-Riu (ed.). *Enciclopedia de obras filosóficas*. II. Barcelona: Herder, 2005, p. 1.591-1.595; «El pensamiento catalán: Eugeni d'Ors», dins: M. Garrido [et al.] (ed.). *El legado filosófico español e hispanoamericano del siglo XX*. Madrid: Cátedra, 2009, p. 293-303; «Altre cop el pragmatisme: Ferrater Móra i Eugeni d'Ors», dins: Josep Maria Terricabras (ed.). *El pensament d'Eugeni d'Ors*. Girona: Publicacions de la Càtedra Ferrater Móra, 2010, p. 247-256; i en col·laboració amb A. González: «William James en Eugenio d'Ors». *Anuario Filosófico*, 40/2, 2007, p. 413-433.

6. M. Font. «Joan Crexells (Dades per a una biografia)». *Revista de Catalunya*, 4, VI, 32, febrer 1927, p. 161.

7. J. Serra i Hünter. «La vocació filosòfica d'en Crexells». *La Nova Revista*, 2, febrer 1927, p. 115.

vocació per al treball de l'esperit i que no es queden tranquils fins que troben el camí de la ciència impersonal i objectiva!

Les paraules de Serra i Hünter, escrites només dos mesos després de la mort de Crexells, reflecteixen l'admiració que sent pel seu deixeble. Crexells féu els seus estudis de filosofia a la Universitat de Barcelona entre els anys 1913 i 1918 i, llicenciat ja, de tant en tant, tornava a les classes de Serra i Hünter. Es quedaven xerrant al final i en el diàleg –anota Serra– «jo podia sempre constatar dues coses igualment significatives per a la seva vocació: els seus avenços en la formació intel·lectual i la desaparició gradual de certs extremismes encomanats per una visió massa ràpida dels sistemes».⁸

Com descriu Norbert Bilbeny, Crexells aprenqué de Serra, especialment, l'abast de l'obra de Leibniz i la teoria del coneixement. Juntament amb els seus estudis dels clàssics de la filosofia grega i la seva estada a Berlín el 1920 amb el neokantià Alois Riehl (1844-1924),⁹ la teoria del coneixement i la lògica matemàtica constitueixen una part molt essencial de la seva formació filosòfica.¹⁰ Bilbeny considera Crexells un introductor de la filosofia de l'anàlisi a Espanya com mostra el seu brillant article sobre Bertrand Russell (1919) i la tesi doctoral entorn de *Las verdades absolutas. Ensayo sobre los principios de su lógica y de su conocimiento* (1920).¹¹ Estic d'acord amb aquesta caracterització, però dissenteixo, en canvi, de Bilbeny quan afirma que «el postulat analític feia Crexells incompatible amb la filosofia “sistemàtica” de d'Ors».¹² Com és ben comprensible, una afirmació tan general com aquesta és sempre discutible. Només aportaré com a defensa de la meua observació l'elogi que Crexells fa d'Eugeni d'Ors el 1918 com a mostra de l'aportació de la filosofia catalana al pensament universal:

[...] Creiem en l'aportació feta per Catalunya al pensament universal, de certes característiques filosòfiques que han d'operar fonda transformació en la filosofia. Però aquestes característiques creiem trobar-les més aviat en certs caires de l'obra d'Eugeni d'Ors, com en l'elevació a categories filosòfiques de les nocions de Seny i Ironia, que ell ha dut a cap. (OC I, p. 57-58)

És cert que aquesta afirmació una mica ampul·losa és anterior a la marxa d'Eugeni d'Ors de Catalunya el 1921, però val la pena tenir present que –com afirma Bilbeny mateix– Crexells és probablement el millor deixeble de d'Ors (encara que potser –també segons Bilbeny– sigui el que menys se li assembla).¹³

Crexells va ser alumne del Seminari de Filosofia regentat per Eugeni d'Ors i allí hi va fer la seva primera actuació com a professor –nomenat per d'Ors en qualitat d'assistent– impartint un curs de d'epistemologia.¹⁴ En acabar la llicenciatura el 1918 va ser nomenat professor de les Escoles Normals. Conservem el meravellós record d'un assistent a les seves classes, Pere Vergés (1896-1970). Vull transcriure algunes de les expressions recollides en les converses d'ell amb Robert Saladrigas.¹⁵

8. J. Serra i Hünter. «La vocació filosòfica d'en Crexells», p. 114.

9. Podeu llegir amb aprofitament l'article del mateix Crexells sobre Riehl a *Quaderns d'Estudi*, I, 3, 1918, p. 161-165, compilat a OC I, p. 245-250.

10. N. Bilbeny. *Joan Crexells en la filosofia del Noucents*, p. 23.

11. Confronteu N. Bilbeny. *Joan Crexells en la filosofia del Noucents*, p. 321. Podeu llegir els dos textos de Crexells a OC I, p. 270-296 i p. 311-440, respectivament.

12. N. Bilbeny. *Joan Crexells en la filosofia del Noucents*, p. 323.

13. N. Bilbeny. «Pròleg», OC II, p. 10 i 20.

14. M. Font. «Joan Crexells (Dades per a una biografia)», p. 163.

15. R. Saladrigas (1973). *L'Escola del Mar i la renovació pedagògica a Catalunya. Converses amb Pere Vergés*. Barcelona: Edicions 62, p. 124-125. Mereix també la pena llegir les paraules de Vergés sobre d'Ors (p. 127-129) que acaben així: «D'Eugeni d'Ors se n'ha dit molt de bo i més encara de dolent. Jo no sóc ningú per afegir-hi la meua. Només, això sí, haig de

Ell, en Joan Crexells, amb en Salvat-Papasseit foren, d'entre els intel·lectuals d'aquell temps, els que més desvetllaren la meua admiració, motivada sobretot per la senzillesa i la humilitat que cada un tenia arrelades al fons del caràcter i que, naturalment, marcaven la naturalesa del seu tarannà.

Crexells era una de les esperances intel·lectuals més sòlides de Catalunya. Tenia una cultura profundíssima, frescor, agudeses, [...]. Crexells fou deixeble de d'Ors i un dels millors elements del Seminari de Filosofia com a representant de la joventut kantiana. [...] L'havíeu d'haver escoltat a classe, amb quina seguretat i profunditat tractava les matèries i de quina manera us embevia amb la seva sensibilitat, fins al punt de fer-vos sentir dominat pel reguitzell de coneixements i la preparació insòlita d'aquell home jove que desconeixia la pedanteria, refusava la figuració personal i tot el que era ho abocava a classe, a favor nostre, dels alumnes. Era difícil, gairebé impossible, de sostreure's a l'admiració que preemptòriament desvetllava Joan Crexells.

No he trobat gaires dades de la relació personal entre d'Ors i Crexells. Recentment, Carles-Jordi Guardiola ha publicat una carta d'Eugeni d'Ors a Crexells, datada per ell el 5 de desembre de 1919, que es conserva al llegat Crexells d'aquest Ateneu i que suggereix una estreta relació entre tots dos.¹⁶ Seria molt interessant explorar més a fons els rastres documentals d'aquesta relació. Per la meua part, recordaré només algunes de les dades més conegudes.

Melcior Font afirma que Crexells «mai no va sentir per Eugeni d'Ors una adhesió absoluta. I, en molts d'aspectes, mostrava notablement la discrepància». Una de les raons, segons Font, era la diferència de temperaments; una altra, que «Joan Crexells va saber descobrir aviat en Xènius la lluita, hàbilment, elegantment dissimulada, entre la serietat i la simulació».¹⁷ En tot cas, cal recordar tant els textos del mateix Crexells com les afirmacions de Josep Pla en el seu article sobre Crexells a *Homenots*.

Respecte dels primers, vull destacar com en la comunicació de Crexells del 1911 als *Estudis Universitaris Catalans* posa «el conjunt del *Glosari* de Xènius» com un exemple de «les obres, els assaigs publicats, [que] sovint fan professió de seguir una tradició genuïnament catalana» (*OC I*, p. 53). Altres referències són l'elegància literària d'Eugeni d'Ors (*OC I*, p. 86, p. 486, p. 493), la seva influència en Carles Riba (*OC I*, p. 490-491), i la seva desaparició de l'escena literària catalana (*OC I*, p. 212-213). L'únic comentari incidental que podria ser interpretat com una crítica a d'Ors és el que formula l'octubre del 1924 a «Sobre contingut i forma» (*OC I*, p. 544): «...el més perillós és el de donar a totes les coses una significació “sota espècie d'eternitat”, perquè es corre el perill de desencaminar completament els sentits del públic. Aquest procediment fou molt seguit a Catalunya en temps de Xènius. Recordareu que en tot fet divers, en tota banalitat, hom tractava de cercar els caràcters eternals de la història». (És veritat que aquestes línies podrien abonar la interpretació analítica defensada per Bilbeny que abans jo recusava.)

En segon lloc, vull transcriure el paràgraf que Pla –deixeble també de d'Ors– dedica a la relació de Crexells amb el mestre comú:

remarcar la influència beneficiosa que en vaig rebre. El meu esdevenidor hauria estat probablement inconcebible sense la resplendor d'aquesta influència orsiana, que m'educà la sensibilitat en el rigor i en la creativitat».

16. C.-J. Guardiola. «Una carta d'Eugeni d'Ors a Joan Crexells». *Serra d'Or*, 613, Barcelona, gener 2011, p. 22-23.

17. M. Font. «Joan Crexells (Dades per a una biografia)», 163. Vegeu també: E. Jardí. *Eugeni d'Ors. Obra i vida*. Barcelona: Quaderns Crema, 1990, p. 348-349.

Quan es produí la ruptura de la nostra generació amb el Pantarca, o sia amb Eugeni d'Ors, ruptura que capitanejà i manipulà Joan Estelrich i tingué per origen un empatx indigerible de vedetisme escandalós (en definitiva fou una imposició del sentit del ridícul), Crexells en fou un dels elements més actius. Quan Xènius comprengué, a través de les deplorables escenes ocorregudes a Lisboa en el viatge que hi féu amb Estelrich, que havia quedat reduït a la professió de pastor sense ramat, queda desarmat definitivament i la seva influència s'extingí. Encara intentà, a través dels articles anarquistoides que publicà velografiats després de la seva sortida de *La Veu*, mantenir un cert mestratge sobre persones que en considerà addictes, com Josep Maria Capdevila i Crexells. El «no!» d'aquest darrer fou, però, rotund i definitiu. Això portà d'Ors a abandonar definitivament el camp i a inscriure's en el barroquisme oficial castellà més banal i manierista. Però el curiós fou que Crexells, que abandonà el mestre amb tanta vivacitat, era potser l'element de la generació que havia absorbit amb més profit el que el noucentisme tenia de més positiu i el que mantingué aquestes idees durant més temps.¹⁸

2. Eugeni d'Ors i el pragmatisme¹⁹

En la formació d'Eugeni d'Ors hi va tenir un paper decisiu la seva estada a París entre el 1906 i el 1910. A París hi descobreix les ciències experimentals, la biologia, la psicologia experimental, assisteix a classes d'Émile Boutroux i arriba a conèixer fins i tot William James.²⁰ En aquells anys –escriu Jardí– d'Ors «va experimentar la seducció de les doctrines dels pragmatistes nord-americans Peirce i James».²¹ El desembre del 1907 en una glosa titulada «Pragmatisme», Xènius es defineix a si mateix com un pragmatista, mogut pels mateixos afanys dels pensadors nord-americans, que aspira a superar mitjançant el reconeixement d'una dimensió estètica de l'acció humana no reductible a la merament utilitària.²²

Per exemple, el seu deixeble Josep Maria Capdevila, en intentar descriure la naturalesa de la poderosa influència d'Eugeni d'Ors en la joventut catalana de les dues primeres dècades del segle XX, escriu «seguia un corrent del temps» i entre les confluències d'aquest corrent esmenta expressament «el pragmatisme de William James, la confiança en si mateix d'Emerson i l'imperialisme britànic».²³ De fet, els *Quaderns d'Estudi* són un bon testimoni de l'apreciació i àmplia recepció dels pragmatistes i el pragmatisme a Catalunya, amb abundants referències a James, Dewey i d'altres. En particular, resulta simpàtica la breu biografia de William James que va publicar Consol Pastor (1887-1973), alumna llavors de l'Escola Superior de Bibliotecàries que d'Ors havia organitzat, dins la sèrie «Set iniciadors de la psicologia actual».²⁴

18. «Joan Crexells vist per Josep Pla», *OCI*, p. 26.

19. En aquesta secció utilitzo alguns paràgrafs del treball amb Marta Torregrosa: «Altre cop el pragmatisme: Ferrater Móra i Eugeni d'Ors», dins: Josep Maria Terricabras (ed.). *El pensament d'Eugeni d'Ors*. Girona: Publicacions de la Càtedra Ferrater Móra, 2010, p. 247-256.

20. Sobre la trobada de d'Ors amb James a casa de Boutroux, podeu llegir el meu treball amb A. González: «William James en Eugenio d'Ors». *Anuario Filosófico*, 40/2, 2007, p. 413-433.

21. E. Jardí, *Eugeni d'Ors. Obra i vida*, 333.

22. «[...] el Glosador és també, en la mida de les seves forces, un “pragmatista”, i la mateixa palpitació dels temps que mou als pensadors nord-americans l'empeny. Només difereix de la general doctrina d'aquests en un punt: així com ells repugnen la Lògica sistemàtica, la Construcció, reduint-se a una metafísica “improvisadora”, el Glosador, per una indestructible “fe estètica”, creu profundament en l'eficàcia de les Construccions i troba en sa mateixa Harmonia, en sa bellesa, raó més forta de sa “utilitat”...». E. d'Ors. «Pragmatisme» (20.12.1907). *Glosari 1906-1907*, Barcelona: Quaderns Crema, 1996, p. 730.

23. J. M. Capdevila. *Eugeni d'Ors. Etapa barcelonina (1906-1920)*, Barcelona: Barcino, 1965, p. 7 i 52.

24. C. Pastor, «William James», *Quaderns d'Estudi*, II, II/1, febrer, 1917, p. 82-84. Els altres iniciadors són Lotze, Fechner, Helmholtz, Hartman, Wundt i Ribot.

Ferrater afirma en les tres primeres edicions del *Diccionario de filosofía* que Eugeni d'Ors «se inclinó en sus primeros tiempos al pragmatismo».²⁵ No obstant això, en la quarta edició (1958) matisa aquesta idea i afirma que «la primera contribución filosófica importante de d'Ors consistió en un *intento de superación del pragmatismo* que le condujo pronto a la afirmación de un intelectualismo de nuevo cuño en el cual veía la característica principal de todo el movimiento que con frecuencia llamó el *novacentismo*».²⁶

L'intel·lectualisme orsià supera el pragmatisme perquè reconeix la dimensió utilitària de la raó i aposta per incorporar l'acció en el coneixement, però encara afegeix quelcom més. Amb aquesta superació, d'Ors sobrepasa el límit que marca l'acció utilitària com a mesura única per al coneixement, ja que a l'altre costat d'aquest límit hi ha un àmbit per a un altre tipus d'acció de naturalesa estètica.²⁷ D'Ors entén que la posició pragmàtica davant el coneixement és incapaç de comprendre la vida, en el sentit d'allò que la vida té de novetat per sobre de les necessitats. La superació del pragmatisme porta al descobriment del residu de naturalesa estètica. I és en aquest intent de superar una visió del coneixement exclusivament utilitarista on d'Ors troba necessari deixar un espai per a la bellesa. Els aspectes estètics dels treballs filosòfics d'Eugeni d'Ors s'han d'entendre en aquest sentit: són el resultat de reconèixer que la necessitat no explica tota la realitat i que junt amb aquesta existeix una dimensió lúdica, luxosa, resultat d'un sobrant de forces. En última instància, és aquesta superació del pragmatisme la que portarà d'Ors a ocupar-se de l'art com a contrapunt de la ciència.

Encara que d'Ors no va voler que l'anomenessin *pragmatista* –perquè ho entenia com un corrent antiintel·lectualista–, penso que la seva *superació* no abandona el pragmatisme o, almenys, no abandona els elements centrals del pragmatisme original de Charles Peirce i William James. Em sembla que en l'horitzó del pragmatisme és possible entendre millor Eugeni d'Ors, tant el seu pensament en l'etapa catalana, com durant els anys més tardans de dedicació preferent a l'estètica. En l'horitzó del pragmatisme, l'estètica es converteix en una tasca genuïnament filosòfica.

Aquesta afirmació del caràcter pragmatista de l'estètica orsiana ressona particularment bé en les nostres orelles en paraules de Norbert Bilbeny en el seu excel·lent pròleg al segon volum: «Proposo, doncs, ara més que mai, amb aquest segon volum de l'*Obra Completa* a la mà, que comencem a descobrir la unitat d'intenció de la variadíssima obra d'aquest autor [Crexells] a la llum del seu permanent servei a l'estètica».²⁸

3. Joan Crexells i el pragmatisme

En els escrits de Joan Crexells apareix només una vegada el nom del fundador del pragmatista Charles S. Peirce (1839-1914). Es tracta d'una simple menció, al costat de Schroeder, d'abordar la teoria de les relacions en el seu magnífic treball del 1919 sobre

25. J. Ferrater Móra. *Diccionario de filosofía*. México: Atlante, 1941, 403. Ferrater dona compte de les seves raons per a la filiació pragmatista de d'Ors a l'article «Eugeni d'Ors o esquema d'una filosofia». *Germanor*, 503, Santiago de Xile, gener 1946, p. 24-27; i 504, febrer 1946, p. 24-27. Fou recollit amb el títol «Eugeni d'Ors: Sentit d'una filosofia», dins: *El llibre del sentit*. Santiago de Xile: Pi de les Tres Branques, 1948, p. 71-89, i en les edicions segona i tercera de *Les formes de la vida catalana*. Barcelona: Selecta, p. 195-209 i p. 175-185, respectivament.

26. J. Ferrater Móra. *Diccionario de filosofía*. Buenos Aires: Sudamericana, 1958, p. 1.010. El subratllat és meu.

27. Vegeu M. Torregrosa. «Eugenio d'Ors y la superación del pragmatismo», dins: C. X. Ardavín, E. E. Merino i X. Pla (ed.). *Oceanografía de Xenius. Estudios críticos en torno a Eugenio d'Ors*. Universitat de Girona-Richenberger, Kassel, 2005, p. 89-98.

28. N. Bilbeny. «Pròleg». *OC II*, p. 10-11.

Bertrand Russell (*OC I*, p. 287). És veritat que fins molt entrat el segle XX la importància de Peirce i el seu coneixement no s'han generalitzat.²⁹ En canvi, Crexells tracta amb atenció tant William James (1842-1910) el gran difusor de Peirce i el pragmatisme com sobretot el seu portaveu a Anglaterra, el discutit –i avui dia justament oblidat– F. C. S. Schiller³⁰ (1864-1937).

El treball de Crexells «William James. La Filosofia moderna i el Pragmatisme» es va publicar a *Quaderns d'Estudi* el 1918 a partir de la traducció que havia fet Josep Farran i Mayoral (1883-1955) del treball de James «El sentiment de racionalitat»,³¹ publicat originalment a la revista *Mind* el 1879 –gairebé quaranta anys abans– i compilat a *The Will to Believe and Other Essays in Popular Philosophy* (1897).³² Crexells comença així el seu treball:

La publicació d'una excel·lent traducció catalana de *The sentiment of Rationality*, de W. James, ens ofereix una ocasió per a revenir sobre el Pragmatisme i la transcendència del Pragmatisme dintre la Filosofia moderna. Evidentment, el rol d'aquesta escola i la importància de la suposada transformació que ha operat, han estat extraordinàriament sobreestimats a Catalunya. S'ha arribat a veure en el Pragmatisme una revolució gairebé única en la història del pensament. En realitat, però, el Pragmatisme no és altra cosa que la darrera evolució de l'empirisme, reposa en els seus mateixos postulats i no agreuja la irracionalitat del món que fonamentalment accepta aquella tendència. (*OC I*, p. 296)

El primer que crida l'atenció, sens dubte, és la discussió de la importància atribuïda al pragmatisme a Catalunya. Crexells considera que ha estat sobreestimat –no diu per qui, però molt probablement està al·ludint a Eugeni d'Ors–, que el seu aire revolucionari ha estat sobrevalorat. En un altre text de pocs mesos després, Crexells recorda també: «En la Filosofia, una invasió de pragmatisme d'importació americana penetrà fa vint anys sorollosament a Europa. [...] Un moment semblà com si tot allò que en la Filosofia té un sentit clàssic hagués de travessar una profunda crisi. Però immediatament una veu de sirena recordava dolçament les mil coses delicioses que una especulació de dos mil cinc-cents anys havia creat» (*OC I*, p. 262).

El segon aspecte que crida l'atenció és la reducció del pragmatisme a un empirisme en última instància escèptic: «l'empirisme dels pragmatistes tant com qualsevol altre porta a la negació de la Ciència» (*OC I*, p. 298). Unes pàgines més endavant explicarà aquesta idea:

El Renaixement kantià mateix fou al començament tarat de psicologia. D'aquesta tendència dominant sorgí el Pragmatisme, que en la seva crítica de la Ciència ha complert la mateixa posició que Hume. El Pragmatisme ha fet respecte del Positivisme i de la general tendència empiriopsicologista del segle, el mateix que el seu temps Hume féu amb Bacon: descobrir en els seus postulats la negació de la Ciència. (*OC I*, p. 300)

29. Confronteu J. Nubiola i F. Zalamea. *Peirce y el mundo hispánico. Lo que C. S. Peirce dijo sobre España y lo que el mundo hispánico ha dicho sobre Peirce*. Pamplona: Eunsa, 2006.

30. Sobre F. C. S. Schiller, podeu llegir amb aprofitament M. J. Porrovecchio. «The Curious Case of F. C. S. Schiller». *Society for Psychical Research*, desembre 2011 <<http://www.spr.ac.uk/main/article/curious-case-f-c-s-schiller>>.

31. Va aparèixer en quatre parts: *Quaderns d'Estudi*, III, I/2, novembre 1917, p. 118-128; III, I/3, desembre 1917, p. 189-198; III, I/4, gener 1918, p. 260-275; III, II, p. 21-27, 1918. El primer lliurament s'interrompé per donar pas a «El meu credo pedagògic», de John Dewey. Es publicà després com un volum conjunt de 46 pàgines, imprès al Taller d'Arts Gràfiques, Barcelona, 1918.

32. (Nova York, Longmans: Green, 1897). Curiosament tampoc no s'havia traduït al castellà: la primera traducció és la de Santos Rubiano a *La voluntad de creer y otros ensayos de filosofía popular*. Madrid: Daniel Jorro, 1922, p. 67-111.

Al lector d'avui li impressiona la força i seguretat amb què Crexells es mou per la història de la filosofia. Potser és una mostra d'aquell tret juvenil que Serra i Hünter detectava, en la formació filosòfica del jove Crexells, que es movia entre «extremismes encomanats per una visió massa ràpida dels sistemes».

La lectura del treball mostra que tot i que aparegui el nom de William James en el títol i que la seva ocasió sigui la traducció de Farran i Mayoral, el seu contingut no està centrat en James, sinó en la discussió de l'humanisme de Schiller —«la direcció anglesa del pragmatisme (molt més interessant per cert que la nord-americana)» (OC I, p. 302)— en el marc de la filosofia moderna d'encuny kantianista. Malauradament, la posició de Schiller és —en expressió de Susan Haack—³³ un pragmatisme vulgar, un relativisme humanista, oposat del tot al genuí pragmatisme de C. S. Peirce. Quan Crexells sosté que el pragmatisme de Schiller va en contra de la ciència, està expressant la mateixa objecció de Peirce al famós professor d'Oxford.³⁴ Molt probablement, una part important de la difícil recepció del pragmatisme nord-americà a Europa és que el seu principal valedor —amic personal de James, per altra banda— mai va entendre realment l'abast del pragmatisme. Segons el parer de Haack, les seves vulgaritzacions del pragmatisme són les que van encendre les reaccions hostils al pragmatisme de Russell i Moore.³⁵ En aquest sentit, es pot dir que el genuí pragmatisme de Peirce està més a prop de la posició de Crexells (que defensa la ciència, la lògica i la racionalitat clàssica) que del pragmatisme relativista i vulgar que Crexells ataca. En el fons —crec—, és aquesta la mateixa discrepància de d'Ors amb el pragmatisme al qual considerava antiintel·lectualista.

Com a mostra, una última referència d'aquest mateix article (OC I, p. 300-301):

Concedim, doncs, a Schiller, que Humisme no és Humanisme; afirmem tot seguit que per a nosaltres, defensors de la Filosofia en el seu sentit clàssic, les diferències que entre ells hi ha, no ens importen, per tal com és en llur comú punt de partida on fem constar la nostra protesta. La posició de la filosofia classicista enfront del Pragmatisme o Humanisme no és altra que la que Kant adopta enfront del Humisme: prendre com a postulat fonamental el valor de les ciències essencialment lògiques: Matemàtiques, Físicomatemàtiques, i mesurar les altres en elles, és a dir, el contrari del que fa la tendència psicologista prenent mesurar el valor de les hipòtesis i explicar-les en funció de Psicologia.

Per comprendre millor aquesta interpretació m'ha semblat convenient explorar breument les altres mencions de William James i de F. C. S. Schiller que es troben disperses per l'obra de Crexells ara reunida en el volum I de les *Obres Completes*. En aquesta exploració té particular importància el treball dedicat específicament a Schiller publicat a *Quaderns d'Estudi* el 1919 (OC I, p. 260-270), en què precisament Crexells considera Schiller com el millor exponent de l'esperit especulatiu europeu en el si d'una filosofia pràctica com el pragmatisme nord-americà (cf. OC I, p. 262).

Pel que fa a William James, a part de dues mencions incidentals (OC I, p. 147 i p. 567) i de la seva aparició en el treball sobre Schiller, tenim dos passatges de certa importància de la seva tesi doctoral del 1919 (escrita en castellà): el primer té com a títol «Crítica de la ciencia: el pragmatismo» i el segon «La evolución de la teoría pragmatista del conocimiento»

33. S. Haack (ed.). *Pragmatism, Old and New. Selected Writings*. Amherst, NY: Prometheus Books, 2006, p. 45.

34. Com va anotar Peirce al costat de la veu *pragmatist* en el seu exemplar del *Century Dictionary* (1902): «Schiller of Oxford, author of *Riddles of the Sphinx*, is a pragmatist, although he does not very thoroughly understand the nature of pragmatism».

35. S. Haack. «Introduction». *Pragmatism, Old and New. Selected Writings*, 43.

(OC I, p. 319-320 i p. 354-359). La lectura del primer passatge confirma la interpretació escèptica que fa Crexells del pragmatisme. Si es considera la ciència un producte del pensament, és a dir, un producte humà, està determinada no per una «desinteressada representació de la realitat», sinó pels interessos biològics dels individus i de l'espècie humana. Crexells conclou (OC I, p. 319):

Fácil es ver, pues, que la aplicación universal, y por lo tanto a la ciencia misma, de métodos positivos conduce al escepticismo, a la consideración de la ciencia como una de tantas manifestaciones de la defensa del individuo ante el medio que le rodea. De aquí parten las tesis pragmatistas, el titular verdadero todo aquello que aumenta las posibilidades y la eficacia de la acción, y falso todo lo que es obstáculo, freno a la expansión de la vida.

En defensa del pragmatisme, m'agradaria dir que no és la ciència un procés de recerca de fonaments, sinó més aviat de resolució raonable de problemes amb dades i teories disponibles en cada moment. Les nostres teories, com els artefactes que fabriquem, són construïdes per nosaltres, però això no significa que siguin arbitràries o que no puguin ser millors o pitjors. Al contrari, que les nostres teories siguin creacions humanes significa que poden ser reemplaçades, corregides i millorades, que poden fer descobrir versions millors o més refinades: en això consisteix bona part del progrés científic.³⁶

En el segon passatge de la tesi doctoral (OC I, p. 354-359), Crexells exposa l'evolució de la teoria del coneixement de James a Schiller i afegeix una descripció sumària de l'empirisme radical de James i del desenvolupament posterior del *new realism* del seu deixeble Ralph Barton Perry, editor dels *Essays in Radical Empiricism* (1912) de William James. Impressiona el bon coneixement que té Crexells d'aquestes fonts originals i de les cites literals que reproduïx en anglès i que són un bon testimoni de la seva serietat acadèmica.

Pel que fa a Schiller, és rellevant destacar que, a diferència de William James que havia mort el 1911, Crexells va tenir alguna correspondència amb Schiller, almenys per preparar el treball monogràfic que publicà a *Quaderns* al febrer del 1919, que inclou una foto seva amb vestes acadèmiques d'Oxford:

La vida de l'home eminent, a l'obra del qual dedicarem algunes pàgines, no és pas abundant en esdeveniments de transcendència sorollosa. Les dates importants d'ella corresponen simplement a promocions acadèmiques o a publicació de llibres. «No hi ha certament gaires coses a dir respecte a mi personalment», ens escrivia fa poc, en demanar-li nosaltres algunes dades biogràfiques. (OC I, p. 260)

Al lector actual li impressiona de nou la solidesa acadèmica de l'anàlisi detallada que Crexells fa de les obres i els articles de la dilatada vida acadèmica de Schiller que mostren «els trets fonamentals de l'obra d'aquest filòsof, el més interessant i el més sistemàtic, creiem, del pragmatisme» (OC I, p. 270). En particular, Crexells descriu amb atenció l'evolució del seu pensament i la seva àmplia afinitat amb Hegel. A més, Crexells admira la capacitat literària de Schiller:

Els articles de Schiller són veritablement models del gènere. Clars, precisos, meravellosament estructurats i d'un estil transparent i sovint deliciosament irònic. Aquests articles es refereixen, en general, a temes d'actualitat suggerits per la publicació d'un llibre, la discussió d'un tema en una societat de Filosofia, comentaris sobre èpoques històriques o filòsofs particulars relacionats

36. H. Putnam. *Las mil caras del realismo*, Barcelona: Paidós, 1994, p. 149.

amb els estudis pragmatistes, i sobretot a aplicacions del mètode humanista a dominis particulars de la ciència o de la realitat. Alguns d'aquests articles estan escrits en forma de diàleg d'una gran valor literària, entre personatges de la Historia, de la Filosofia, de la Mitologia grega, etc. [...] són admirables exemples de serietat i alhora d'habilitat i de gràcia en l'exposició i defensa de les tesis pragmatistes.

La descripció que Crexells fa de l'estil literari de F. C. S. Schiller suggereix que per a ell és un model per imitar, encara que dissenteixi d'alguns elements centrals del seu pensament.

4. Conclusió

He de concloure ja aquesta exploració temptativa de la connexió entre Crexells i el pragmatisme, mitjançada per Eugeni d'Ors. Aquest estudi ha estat un veritable descobriment del paper decisiu de F. C. S. Schiller en la recepció del pragmatisme a Catalunya. Com he dit, Schiller no va comprendre en absolut el pragmatisme de C. S. Peirce i va desenvolupar una versió del pragmatisme en què els seus crítics ho entenien com un moviment negador de la ciència. Res més allunyat del pensament original de C. S. Peirce, que va aspirar sempre a desenvolupar una filosofia científica.

Per això, el rebuig del pragmatisme per part de Crexells o la superació per part de d'Ors els acosta al pensament original del fundador d'aquesta tradició. Això mereix una ulterior exploració.

Moltes gràcies per la vostra atenció.